

Ukraine **NOW**

**РЕФОРМА
ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ:
засади та ключові кроки**

МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Canada

Інформаційна брошура розроблена Міністерством соціальної політики, що є координатором реформи деінституціалізації, з метою підвищення обізнаності суб'єктів, залучених до її реалізації на місцях, про сутність, особливості реформи та ключові кроки на шляху до її впровадження в Україні.

КОЖНА ДИТИНА МАЄ ПОТРЕБУ ЖИТИ ТА ВИХОВУВАТИСЬ В СІМ'Ї

Дитина має право, наскільки це можливо, знати своїх батьків і право на піклування

**Конвенція ООН про права дитини,
Стаття 7**

Українські реалії

1,5%

дитячого населення

країни перебуває в інтернатних закладах.

Країни ЄС

не більше

0,5%

дитячого населення

перебуває поза біологічною сім'єю у сусідніх країнах – Молдові, Польщі, Румунії, Угорщині.

Українські реалії

Функціонує розвинена мережа інтернатних закладів, в яких станом на 1 січня 2018 року було влаштовано понад **104** тисячі дітей;

92% (!) дітей, влаштованих до інтернатних закладів, мали батьків.

Країни ЄС

Інтернати визнані місцями несвободи.

Перевага надається **збереженню біологічної сім'ї**, а якщо це неможливо, дітей влаштовують у **сімейні форми виховання**.

Українські реалії

Інтернатні заклади мають **величезні будівлі (до 95 тис. кв. м)** і **земельні ділянки (до 125 га на 140 дітей)**.

Вихованці цих закладів перебувають у соціальній ізоляції. Вони відірвані від своєї територіальної громади за місцем походження. Усі навчаються й утримуються в одному приміщенні.

Діти не мають особистого простору, проживають переважно у великих спальних кімнатах **(у 28% закладів у них розміщують від 5-ти до 8-ми дітей, у 27% – понад 9)**.

Більшу частину доби діти проводять у колективі й не мають особистого простору.

Більшість дітей перебувають у закладах **тривалий час (понад три роки)**, а іноді – упродовж усього дитинства та повністю втрачають контакт із сім'єю.

Країни ЄС

Діти, для яких не вдається знайти сім'ю, мешкають **у громаді в малих групових будиночках** – закладах з умовами проживання та виховання, наближеними до сімейних. В них одночасно перебувають **6-12 дітей**.

Фахівці забезпечують соціальний супровід батьків, допомагають їм вирішити сімейні проблеми та **як найшвидше повернути дитину додому**.

Українські реалії

Держава витрачає на інтернати мільярди гривень:

2016 рік понад **6,6 млрд**

2017 рік понад **8,9 млрд**

2018 рік понад **11,6 млрд**

73% коштів

витрачається на оплату праці співробітників інтернатів, комунальні послуги, утримання будівель. І лише

27%

– на забезпечення потреб дітей (одяг, харчування, ліки).

Країни ЄС

Фінансується надання послуг для дітей та сімей з дітьми за місцем проживання у громадах.

ЧОМУ ДІТИ ПОТРАПЛЯЮТЬ В ІНТЕРНАТИ?

Бідність. Дітей влаштовують до інтернатів через безробіття чи неспроможність батьків забезпечити їм повноцінне зростання та розвиток, що включають харчування, одяг, лікування, гідні умови проживання та ін.

Доступ до освіти. Часто батьки вважають, що єдиним способом здобуття освіти для їхньої дитини є навчання в інтернатному закладі. Багато освітянських закладів знаходяться далеко від місця проживання й не мають шкільних автобусів, або в громаді не організовані транспортні послуги з підвезення школярів до місця навчання. Батьки ж не мають змоги возити туди дитину щодня. Також для дітей з особливими потребами не завжди організоване інклюзивне навчання або немає досвідченого персоналу.

Відсутність раннього втручання і підтримуючих послуг на рівні громади для дітей та сімей із дітьми для подолання складних життєвих обставин і підтримки у вразливих ситуаціях.

Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах та не отримують своєчасної допомоги фахівців, не можуть належним чином опікуватися дитиною, задовольняти її потреби у вихованні та розвитку, а також, за наявності складної форми інвалідності або інших особливостей, – у догляді та реабілітації. Через це батьки змушені віддавати дитину із сім'ї до інтернатного закладу.

Нерозвиненість сімейних форм виховання.

Інтернатні заклади є часто єдиною альтернативою для влаштування дітей, які були покинуті батьками або осиротіли. Недостатня кількість сімейних форм виховання – усиновлення, опіка/ піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, а також максимально наближених до сімейних (наприклад, малі групові будинки), все ще залишає інституції єдиним можливим варіантом для влаштування дітей.

Відсутність у територіальній громаді мультидисциплінарних послуг та/або програм, що базуються на індивідуальній оцінці потреб дітей та їхніх сімей; нерозвиненість сімейного консультування і програм підвищення батьківської компетентності.

Потенційний конфлікт інтересів¹ інтернатних закладів. Обсяги фінансування інтернатних закладів залежать від кількості дітей у них, тому керівництво інтернатів часто зацікавлене у наповненні закладу для забезпечення його подальшого фінансування.

Громадська підтримка інституцій. Багато закладів частково фінансуються іноземними організаціями або волонтерами, які прагнуть допомогти сиротам та іншим дітям, які опинилися в інтернатах, хоча насправді останні потребують виховання в сім'ї, а не іграшок, цукерок чи відремонтованого приміщення інтернату.

1 Потенційний конфлікт інтересів – наявність в особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, затверджені Національним агентством з питань запобігання корупції. Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-zatverdily-metodychni-rekomendaciyi-shchodo-konfliktu-interesiv>).

Батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини.

Конвенція ООН про права дитини,
Стаття 18

Всі люди з інвалідністю, включаючи дітей, мають право жити в громаді, що для дітей полягає в праві жити в родині, бути залученими до місцевої спільноти й отримувати всю необхідну підтримку для самостійного дорослого життя.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю,
Статті 19 та 23

ЯК ІНТЕРНАТНИЙ ЗАКЛАД ВПЛИВАЄ НА ДИТИНУ

Кожні **3 роки життя**
в інтернатному закладі забирають
у дитини **1 рік розвитку.**

Особливо негативним є вплив інституційного догляду на дітей до 3-х років.

В інтернаті дитина:

- перебуває в ізоляції від громади, не має змоги вільно відвідувати культурні, освітні, інші заклади та спілкуватися з однолітками поза інтернатом;
- переживає розлучення з родиною, страждає від відсутності достатньої взаємодії та спілкування з рідними, нестачі тепла та любові;
- втрачає індивідуальність внаслідок виключно колективного підходу до виховання;
- не має прикладів для особистого наслідування, що заважає їй усвідомити та сформувати життєві орієнтири.

Зростаючи в інтернатних закладах діти не набувають достатніх навичок для забезпечення самостійного проживання у громаді.

Як свідчить практика, лише 10% випускників інтернатних закладів стають успішними в подальшому самостійному житті.

РЕФОРМУВАННЯ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У 2017 році Урядом України розпочато реформу деінституціалізації (далі – ДІ реформа).

Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 526р.

Деінституціалізація – повний процес планування реорганізації зі скороченням і/або закриттям закладів інтернатного типу, створення різноманітних інших послуг догляду за дитиною, які регулюються законом і стандартами, орієнтованими на результат ².

Деінституціалізація базується на таких принципах:

- Сім'я є найкращим середовищем для виховання та розвитку дитини.
- Збереження сім'ї для дитини є головною умовою забезпечення її благополуччя та найкращих інтересів.
- Жодна дитина не повинна залишитись без уваги. Потреби, думка та інтереси кожної дитини мають бути враховані.

² Визначення Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ).

В ході Ді реформи:

- забезпечується динамічний розвиток і доступність послуг на рівні територіальної громади для дітей та сімей з дітьми, що сприятиме поетапній ліквідації інтернатних закладів;
- вивільнені кошти спрямовуються на створення нових і розвиток існуючих послуг у громадах;
- інституції перепрофільовуються в центри надання спеціалізованих послуг, заклади освіти та інші, які сприятимуть забезпеченню потреб мешканців громади.

Реформа розрахована на 10 років і передбачає, що за цей час кількість дітей в інтернатах зменшиться на 90%, а у кожній громаді з'являться доступні й якісні послуги для підтримки сімей з дітьми відповідно до їх індивідуальних потреб.

10 КРОКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІ РЕФОРМИ ³

- 1. Комунікація та підвищення рівня обізнаності про цілі й переваги такої реформи для дітей, сімей і громад.** Ефективно побудована комунікація з представниками центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, працівниками інтернатних закладів, громадськими організаціями, батьками та дітьми дозволить знизити рівень опору, розвіяти міфи та стереотипи стосовно реформи.
- 2. Співпраця та ефективна координація між усіма учасниками Ді реформи.** Для цього рекомендується створити координаційні органи, які б відповідали за розробку та реалізацію планів реформи, здійснювали оцінку та моніторинг досягнутих результатів, спільно вирішували проблемні питання.
- 3. Аналіз на регіональному та національному рівнях.** В ході аналізу необхідно визначити причини потрапляння дітей до інтернатних закладів, з'ясувати наявність підтримуючих послуг та послуг альтернативного догляду для дітей і сімей з дітьми на рівні кожної громади. Такий аналіз необхідний для виявлення прогалин в існуючій системі захисту прав дитини та розвитку послуг і планування заходів з їх усунення для попередження подальшого влаштування дітей до закладів.

³ За матеріалами посібника «Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей.— К.: Видавничий дім "Калита", 2009 р.— 193 с.», виданого за підтримки представництва ЮНІСЕФ в Україні.

4. Аналіз на рівні інтернатного закладу.

Оцінка потреб дітей, які перебувають в інтернатному закладі, вивчення можливості повернення кожної дитини до біологічної сім'ї або в разі неможливості цього влаштування до сімейних форми виховання, а також аналіз наявних послуг у громаді дають змогу спланувати виведення кожної дитини з інтернатної системи з урахуванням її потреб та найкращих інтересів. Також має проводитись оцінка ресурсів інтернатного закладу: кадрів, будівель та матеріального забезпечення, що допоможе визначити, як краще його перепрофілювати для задоволення потреб громади.

5. Розробка послуг для заміни інтернатних закладів. При розробці системи послуг аналіз даних на регіональному та інституційному рівнях дозволяє ефективно оцінити потреби громади в різних послугах задля забезпечення виховання кожної дитини в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних.

6. Планування перерозподілу ресурсів – фінансових, людських, капітальних.

Проведений аналіз потреб дітей та сімей на рівні громад та інтернатного закладу дасть чітке уявлення про фінансові, людські та інші ресурси, необхідні для забезпечення надання нових послуг. Усі кошти, які наразі використовуються інтернатними закладами, повинні бути спрямовані на розвиток послуг підтримки дітей та сімей на рівні громад. Потрібно забезпечити використання будівель інституцій для розвитку нових послуг за даним напрямом та подбати про подальше працевлаштування персоналу.

7. Підготовка та переведення дітей. Після того як розпочнеться створення послуг, слід ретельно спланувати та поступово здійснювати підготовку і переведення дітей в інші форми виховання, аби максимально знизити для них травматичність цього процесу. Для кожної дитини має бути індивідуально складений план підготовки і переведення, до розробки якого мають долучитися і сім'я, і дитина. Здійснювати це слід поетапно, з належною увагою до задоволення особистих потреб кожної дитини. Прийняття рішень щодо місць переведення і влаштування дітей повинно відбуватися відповідно до їх індивідуальних потреб, найкращих інтересів та планів реабілітації з обов'язковим урахуванням думки дитини, зважаючи на пріоритетність її реінтеграції в біологічну сім'ю та підтримку родинних стосунків.

8. Підготовка та переведення персоналу. Весь персонал закладів повинен отримати можливість фахової перепідготовки і працевлаштування. Важливо забезпечити з усіма ефективну комунікацію, вислухати та виявити застереження, розвінчати міфи стосовно ДІ реформи.

9. Організація процесу переміщення дітей. Оскільки процес виведення дітей з інтернатних закладів, повернення їх в сім'ї або влаштування в інші сімейні форми виховання є доволі

складним, необхідно ретельно спланувати кожен етап, аби мінімізувати ризик травмування дітей. Це передбачає перевірку наявності:

- детального плану для забезпечення переведення і влаштування кожної дитини та надання необхідних послуг з її підтримки в процесі переведення;
- відповідного фінансування;
- підготовленого персоналу та фахівців із соціальної роботи в громаді;
- доступу для сімейного консультування та програм підвищення виховного потенціалу батьків;
- інфраструктурної доступності та універсального дизайну всіх громадських об'єктів, призначених для дітей, а також закладів, які фінансуються з державного або місцевого бюджету, в тому числі житла, освітніх і реабілітаційних закладів, послугами яких користуватиметься дитина.

Переведення дитини з інтернатного закладу до будь-якої іншої форми виховання з метою її тимчасового влаштування – неприпустиме.

10. Моніторинг та оцінка. Щоби процес Ді реформи став ефективним, а її цілі – досягнутими, необхідно створити систему моніторингу та оцінки. Найважливішими показниками успішності переведення і влаштування дітей є покращання їх здоров'я та розвитку, ефективність використання коштів та сталий розвиток послуг для сімей із дітьми. Таким чином, перед початком трансформації інтернатних закладів необхідно зібрати базові дані про них, регулярно оновлювати й поширювати інформацію про перебіг та реалізацію Ді реформи.

ЩО МАЄ БУТИ ЗРОБЛЕНО НА РІВНІ ГРОМАДИ, АБИ ДІТИ НЕ ПОТРАПЛЯЛИ ДО ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

- **Якщо сім'я з дітьми потребує підтримки:**
 1. *Фахівець із соціальної роботи на рівні громади* має своєчасно виявити сім'ю, яка перебуває або може опинитись у складних життєвих обставинах, провести оцінку її потреб та організувати надання необхідної допомоги й послуг.
 2. *Гарячі сніданки та обіди в школі* є дуже важливою підтримкою малозабезпечених сімей, адже часто батьки наважуються віддати дитину до інтернатного закладу через те, що не спроможні забезпечити її харчуванням.
 3. *Групи продовженого дня у школі* дають змогу батькам працювати повний робочий день і бути впевненими, що дитина доглянута, адже часто батьки віддають її до інтернату саме тому, що не можуть одночасно і заробляти кошти на життя, і дбати про дитину.

4. *Підвезення дітей до школи* (наявність шкільного автобуса або послуги соціального таксі) дає змогу дитині щоденно відвідувати школу та повертатися додому, а не проживати в закладі.
 5. *Спортивні секції, гуртки, дитячі музичні школи*, організовані у громаді, забезпечать цікаве й корисне дозвілля, і діти не шукатимуть пригод на вулиці.
- **Якщо сім'я виховує дитину з інвалідністю або порушеннями психофізичного розвитку:**

1. *Раннє втручання* – це міждисциплінарна сімейно центрована комплексна допомога для сім'ї з дитиною від народження до 4-х років, яка має інвалідність, порушення розвитку чи ризик їх виникнення.

Така послуга передбачає підтримку всієї сім'ї, надаючи батькам або особам, які їх замінюють, навичок, необхідних для забезпечення найкращих умов для збереження здоров'я дитини, її розвитку й освіти, ефективного інтегрування у громаду. Це допомагає запобігти прогресуванню розладів, а також запобігає інституціоналізації дітей.

2. *Інклюзивне навчання* – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальних освітніх закладах.

Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, в яких, у разі необхідності, їм будуть надаватися психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, послуги з підвезення та супроводу дитини асистентом, а будівлі, класні кімнати та ін. приміщення відповідатимуть вимогам доступності, що дасть можливість усім без винятку учням навчатися й проводити час разом.

3. *Денний догляд* як послуга полягає в тому, що дитина з інвалідністю або особливостями психофізичного розвитку впродовж дня перебуває під наглядом фахівців, які забезпечують її абілітацію та реабілітацію, формування і розвиток навичок, необхідних для соціалізації і самостійного життя, сприяють її повноцінній участі у повсякденних справах.

Така послуга дає змогу батькам працювати, а дітям – проживати в сім'ї.

4. *Послуга тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які їх замінюють* і здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю, полягає в тому, що вони можуть скористатися допомогою команди фахівців, які забезпечать тимчасовий догляд дитини, як правило, у приміщенні суб'єкта, що надає соціальну послугу, або вдома, на період їх відсутності щороку на строк до 30 календарних днів. Це дає можливість батькам поїхати на відпочинок або оздоровлення чи зайнятись вирішенням інших сімейних питань.

- **Якщо виникає кризова ситуація й є загроза вилучення дитини з сім'ї:**

Сім'я патронатних вихователів – це найперший крок до збереження сім'ї для дитини. Якщо сталося якесь лихо і дитина залишилась без батьківського піклування (або ж в її рідній сім'ї їй загрожує небезпека і дитину терміново вилучають), її передають не до інтернату чи притулку, а в сім'ю патронатних вихователів. Це – тимчасова форма влаштування дитини, що триває зазвичай до 3-х місяців, але не більше, ніж до 6).

В кожній громаді має бути створена щонайменше 1 сім'я патронатного вихователя.

Порядок створення і діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 №148.

За надання послуг із здійснення патронату над дитиною виплачується грошове забезпечення та соціальна допомога на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя.

- **Якщо дитина стала сиротою або була позбавлена батьківського піклування:**

Сімейні форми виховання забезпечать її влаштування (усиновлення, опіка/піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу).

ЯК ЦЕ МАЄ ПРАЦЮВАТИ?

Наприклад:

Мама вирішує віддати двох зі своїх п'яти дітей до школи-інтернату, де вони не лише навчатимуться, а й житимуть окремо від сім'ї. Мама просто не справляється з ними, бо має щодня ходити на низькооплачувану роботу і не може прогостувати усіх. Проблема такої мами можна вирішити, надавши їй дітям триразове харчування і влаштувавши їх до групи продовженого дня у загальноосвітній школі. Так мама зможе працювати, а діти будуть нагодовані, доглянуті і житимуть вдома.

Організація надання таких послуг за місцем проживання сім'ї для територіальної громади та бюджету буде фінансово ефективнішою, ніж надання аналогічних послуг в інтернаті.

В ситуації наведено лише один із можливих способів вирішення проблем такої сім'ї на рівні громади, що демонструє основну сутність ДІ реформи – допомога сім'ї у громаді заради виховання дитини в родині.

ДІ.Я.ТИ ЗАРАДИ ДІТЕЙ!

**Дізнайтеся більше про Ді реформу та про те,
як можна допомогти:**

diplatform.org.ua

**Сторінка Проектного офісу з підтримки Ді
реформи на Facebook:**

<https://www.facebook.com/di.reform.office/>

**У вашому регіоні можна звернутися до служб
у справах дітей при обласних державних
адміністраціях**

